

क्षेत्री जातिको वैवाहिक पद्धति सम्बन्धी अध्ययन

(कीर्तिपुर नगरपालिकाको समाजशास्त्रीय अध्ययन)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय समाजशास्त्र विषयको

स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता

परिपूर्तिको लागि तयार पारिएको प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

संगिता सिंह

परीक्षा रोल नं.: २८२२९६

त्रि.वि. दर्ता नं.: ४८९२८-९५

विश्वविद्यालय क्याम्पस

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रिय विभाग
किर्तिपुर, काठमाण्डौ ।

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधिको लागि आंशिक आवश्यकता पुरा गर्ने उद्देश्यले प्रस्तुत संगिता सिंहले तयार गर्नु भएको “क्षेत्री जातिको वैवाहिक पद्धति सम्बन्धी अध्ययन” कीर्तिपुर नगरपालिकाको अध्ययनमा आधारित एक समाजशास्त्रीय अध्ययन सम्बन्धी शीर्षकको शोध-पत्र मेरो सल्लाह र निर्देशनमा रहि तयार पार्नुभएको हो । निज विद्यार्थीको लगनशिलता एवं मेहनतको कदर गर्दै उत्तरोत्तर प्रगतिको कामनाका साथ यो शोध-पत्रको उचित मूल्याङ्कनको लागि मूल्याङ्कन समिति समक्ष प्रस्तुत गर्नका लागि सिफारिस गर्दछु ।

शोधनिर्देशक

.....

सुरेन्द्र मिश्र

समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडा

मिति :- २०६९/ ०९ /०२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रिय विभाग
किर्तिपुर, काठमाण्डौ ।

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकि तथा समाजशास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक पाठ्यक्रम पुरा गर्ने प्रयोजनका निमित्त **सगिंता सिंह** ले तयार गर्नु भएको “**क्षेत्री जातिको वैवाहिक पद्धति सम्बन्धी अध्ययन**” कीर्तिपुर नगरपालिकाको अध्ययनमा आधारित एक समाजशास्त्रीय अध्ययन शीर्षकको शोध-पत्र मानवशास्त्र/समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर उपाधीको लागि स्वीकृत गरीएको छ ।

शोधकार्य मूल्याङ्कन समिति :

प्रा.डा. ओम गुरुङ

विभागीय प्रमुख

सुरेन्द्र मिश्र

शोध निर्देशक

केशवकुमार श्रेष्ठ

वाह्य परिक्षक

मिति २०६९/०९ /०२.....

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत क्षेत्री जातिको वैवाहिक पद्धति सम्बन्धी अध्ययन, कीर्तिपुर नगरपालिकाको अध्ययनमा आधारित एक समाजशास्त्रीय अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको हो । यस्तो प्रकारको खोज अनुसन्धान गर्न पाउँदा म गौरवान्ति भएको छु । प्रस्तुत अध्ययन मार्फत क्षेत्री जातिको विवाह गर्ने परम्परा, संस्कार, मूल्यमान्यता, लोक संस्कृति र विश्वास सहित विवाहमा आएका परिवर्तन प्रष्ट पार्ने जमर्को गरेको छु । साथै यो अध्ययन सुक्ष्म तरिकाले गरिएकाले क्षेत्री जातिका विवाह सम्बन्धी सामान्य जानकारी प्रदान गर्नेछ भन्ने आशा लिएको छु ।

मेरो शोधकार्यमा आवश्यक सल्लाह र सुझाव प्रदान गर्नु हुने यस समाजशास्त्र/मानवशास्त्र केन्द्रीय विभागका विभागीय प्रमुख प्रा.डा. ओम गुरुङ ज्यूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु र आवश्यक सल्लाह, सुझाव र मार्गदर्शन गरि आन्तरिक सुपरिवेक्षकको भूमिका प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरु सुरेन्द्र मिश्र प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । त्यसैगरी यस शोधकार्यको लागि आवश्यक सल्लाह, सुझाव र मार्गदर्शन गरि बाह्य निर्देशकको भूमिका प्रदान गर्नुहुने आदरणीय गुरु प्रा.डा.केशवकुमार श्रेष्ठ ज्यू प्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यसरी नै व्यवहारिक समस्यासँग संघर्ष गर्दै आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर मेरो अध्ययनलाई उच्चशिक्षामा पाइला टेकाइ हौसला र प्रेरणाका साथ विश्वविद्यालय शिक्षासम्म पुऱ्याउन सफल हुनुहुने आदरणीय दाजु रमेश कार्कीज्यू प्रति हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछु । त्यसैगरी मेरो सम्पूर्ण कार्यमा विभिन्न तवरबाट हौसला प्रदान गर्नुहुने श्रीमान रविन दाहाल लाई हृदयदेखि नै सम्भन चाहन्छु ।

अन्त्यमा विभिन्न पक्षबाट सहयोग पुऱ्याउनु हुने मेरा सम्पूर्ण परिवारका सदस्यहरू, ईष्ट मित्र, नातेदारहरू र मेरा शुभ चिन्तकहरूलाई हार्दिक आभार प्रकट गर्दै मेरा सहपाठी साथीभाइ प्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछौं ।

संगिता सिंह

विषय-सूची

सिफारिस पत्र
स्वीकृतिपत्र
कृतज्ञताज्ञापन
विषयसूची
तालिका सूची

	पृष्ठ
अध्याय - एक : परिचय	१-७
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ अध्ययन समस्याको कथन	६
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	८
१.४ अध्ययनको महत्व	९
अध्याय - दुई : पूर्वसाहित्य समीक्षा	१०-१६
अध्याय - तीन : अध्ययन पद्धति	१७-१५
३.१ अध्ययन क्षेत्रको छनौट	१७
३.२ अनुसन्धान ढाँचा	१७
३.३ नमूना छनौटको प्रक्रिया	१७
३.४ तथ्याङ्कको स्रोत	१८
३.४.१ प्राथमिक स्रोत	१८
३.४.२ द्वितीय स्रोत	१८
३.५ तथ्याङ्क संकलनका विधिहरू	१८
३.५.१ स्थलगत अवलोकन	१८
३.५.२ अन्तर्वार्ता	१८
३.५.३ घटना अध्ययन	१९
३.६ तथ्याङ्कको विश्वनियता र प्रमाणिकता	१९
३.७ तथ्याङ्क प्रस्तुती एवं विश्लेषण	१९
३.८ अध्ययनको सीमा	२०

अध्याय चार : अध्ययन क्षेत्रको परिचय	२१-२७
४.१ अध्ययन क्षेत्रको परिचय	२१
४.२ की.न.पा. को भौगोलिक अवस्था	२१
४.३ सीमाना	२२
४.४ हावापानी	२२
४.५ कीर्तिपुर नगरपालिकाको वडागत जनसंख्या विवरण	२३
४.६ कीर्तिपुर नगरपालिकाको जातिगत आधारमा जनसंख्या विवरण	२४
४.७ खस (क्षेत्री) जातिको परिचय	२५
अध्याय - पाँच : तथ्याङ्क विश्लेषण तथा प्रस्तुतिकरण	२८-४९
५.१ परिवार प्रतिको अवधारणा	२८
५.१.१ नमूना छनौटमा परेका उत्तरताहरूको पारिवारिक संचरना	२९
५.१.२ नमूना छनौटमा परेका उत्तरताहरूको पारिवारिक आकार	३०
५.१.३ नमूना छनौटमा परेका उत्तरताहरूको पारिवारिक आकार सम्बन्धी धारणा	३१
५.१.४ क्षेत्री समाजमा सक्रिय तथा निष्क्रिय जनसंख्या	३१
५.१.५ उत्तरतादाहरूको इच्छा अनुसार छोरा र छोरीको चाहना अनुरूप वर्गीकरण	३२
५.१.६ पारिवारिक विखण्डन	३३
५.२ वैवाहिक प्रक्रिया र किसिम	३४
५.२.१ विवाह संस्कृति	३४
५.२.२ अध्ययन क्षेत्रमा प्रचलित विवाह प्रथा	३६
५.२.३ अध्ययन क्षेत्रमा वसोवास गर्ने क्षेत्री जातिको प्रचलित विवाह पद्धति	३९
५.२.३.१ मागी विवाह	४०
५.२.३.२ प्रेम विवाह	४७
५.२.३.३ अन्तरजातीय विवाह	४८
५.२.३.४ चोरी विवाह	४८
५.२.३.५ विधुर वा विधवा विवाह	४९

५.२.३.६ जारी विवाह	५०
५.३ दाइजो प्रथा	५०
५.४ विवाहको सीमा	५१
५.४.१ सगोत्री विवाह	५१
५.४.२ सपिण्ड विवाह	५२
५.४.३ प्रवर वहिर्विवाह	५२
५.४.४ अनुमोल र प्रतिलोम विवाह	५३
५.५ विवाहको रूप, अनुष्ठान र स्वरूप	५३
५.६ विवाहमा यौनाचार	५४
५.७ विवाहमा विभिन्न व्यक्तिहरूको भूमिका	५४
५.८ दिदी वहिनी	५५
५.९ आमा बाबु	५५
५.१० दाजुभाई	५६
५.११ साथी भाइहरू	५६
५.१२ ज्योतिष	५६
५.१३ ब्राह्मण/पण्डित	५७
५.१४ दमाई	५८
५.१५ डोली बोक्ने व्यक्ति	५८
५.१६ रत्यौली	५९
इकाई - छ : सारांश र निष्कर्ष	६०-६३
६.१ सारांश	६०
६.२ निष्कर्ष	६२

सन्दर्भग्रन्थ सूची

तालिकीकरणको सुची

तालिका नं. १.	कीर्तिपुर नगरपालिकाको वडागत जनसंख्या विवरण	२३
तालिका नं. २	जनजातिको आधारमा जनसंख्या विवरण	२४
तालिका नं. ३	नमूना छनौटमा परेका पारिवारको वनावटका आधारमा पारिवारिक विवरण	२९
तालिका नं. ४	नमूना छनौटमा परेका उत्तरदाताको परिवारको आकार	३०
तालिका नं. ५	नमूना छनौटमा परेका उत्तरदाताको पारिवारिक आकार सम्बन्धी धारणा	३१
तालिका नं. ६	क्षेत्री समाजमा सक्रिय तथा निष्क्रिय जनसंख्या	३२
तालिका नं. ७	उत्तरदाताको इच्छा अनुसार छोरा र छोरीको चाहना	३२
तालिका नं. ८	नमूना छनौटमा परेका उत्तरदाताहरूको पारिवारिक विखण्डन हुनका कारण	३३
तालिका नं. ९	उत्तरदाताको विवाह गदाको उमेरको स्थिति	३८
तालिका नं. १०	वैवाहिक स्थिति अनुसार वर्गीकरण	३९
तालिका नं. ११	वैवाहिक किसिम अनुसार वर्गीकरण	४०